

Några inledande ord

Detta är en samlingsvolym som innehåller ett antal av mina artiklar. Somliga av dem handlar om turkisk litteratur, film och kultur. Andra gäller turkiskans roll i svensk forskningsmiljö i historiskt perspektiv. En del har tidigare publicerats på svenska, men många föreligger här för första gången i min svenska översättning.

Boken är tänkt att vittna om att jag förutom mina språkvetenskapliga verk också med stort engagemang har studerat andra aspekter av turkologin. En lång rad av artiklar avser turkietturkiska författares verk och deras ofta återkommande problem med den rådande politiken. Åtskilliga artiklar i *Dagens Nyheter* behandlar detta.

Titeln på denna bok är tagen från Mahmut Makals (1930–2018) epokgörande dokumentärroman *Bizim köy* 'Vår by', som han skrev 1950, bara 19 år gammal. Den fullständiga meningen lyder på turkiska så här: "Ah, bu durumu anlatacak güç olsa kalemime!" 'Å, om bara min penna hade styrkan att beskriva detta tillstånd'.

Personligen lärde jag känna de turkiska författarna Kemal Tahir, Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Fazıl Hüsni Dağlarca, Çetin Altan, Memet Fuat, Halit Refiğ, Edip Cansever och Nevzat Üstün. Den sistnämnde bodde under en längre tid i Stockholm och skrev då en dikt till min dotter Karin. Andra här behandlade författare är, t.ex. Nâzım Hikmet, Orhan Kemal, Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat och Melih Cevdet Anday.

Min egen historia bakom volymen börjar med att jag redan under min tid som turkolog i Sverige hade intensiv kontakt med Turkiet och turkiska förhållanden. Jag fortsatte verksamheten som professor i turkologi i Mainz men har sedan alltid bibehållit mina nära kontakter med kollegorna i Sverige och särskilt i Uppsala.

I Istanbul lärde jag tidigt känna den svenske författaren Artur Lundkvist och hans maka Maria Wine, som just då befann sig på en av sina så typiska utlandsresor. Boken innehåller en artikel som jag skrev efter ett besök hos dem i Stockholm och som uttrycker Artur Lundkvists önskan att inte bara bli betraktad som svensk.

Vi träffades också hemma hos poeten Lütfi Özkök och hans hustru Anne-Marie Özkök. Lütfi spelade en viktig roll för att introducera mig i Istanbul.

Att jag var svensk innebar att jag lätt kunde få lära känna turkiska författare. Mitt hemland var ju Sverige – och alla författare var ivrigt intresserade av Svenska Akademiens Nobelkommitté och dess åsikter om litteratur.

Vår gode vän Ergun Çağatay har tagit flera av de bilder som trycks i denna volym. Det sker med klart tillstånd från hans änka Kari Çağatay, som föddes i Norge och lever i Istanbul. Jag fick mycket tidigt lära känna Ergun. Fastän vi hade yrken av mycket olika karaktär, hade vi båda ett starkt intresse för den stora turkiska världen. Medan min egen plats alltid var skrivbordet, reste Ergun runt i de turkisktalande områdena. Med sina storartade fotografier bidrog han till att sprida viktiga och roande kunskaper om dem. Både Kari och Ergun hade för övrigt mycket nära kontakter till Norge och Sverige, särskilt till Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Ergun inbjöds två gånger till Uppsala universitet för att utställa sina bilder i museet Gustavianum.

För all vänlig medverkan till utgivningen av denna volym tackar jag hjärtligast min fru Éva Á. Csató och mina kära vänner Stig Eliasson, Gunilla Gren-Eklund, Hans och Ingrid Helander, Birsel Karakoç och Bo Utas. Jag tackar också Svenska Forskningsinsitutet i Istanbul för publikationen.

Lars Johanson

DEL I

Den turkisktalande världen

Kartan visar den turkiska språkfamiljen som kan uppdelas i sex grenar: 1 oguziska språk (turkietturkiska, azerbajdjanska, turkmeniska, gagauziska, Balkan-turkiska, Irak-turkiska, Khorasan-turkiska, kashgaiska, salariska i Kina), 2 kiptjakiska språk (kazakiska, kirgiziska, karakalpakiska, tatariska, basjkiriska, nogajiska, karatjaj-balkariska, kumykiska), 3 karlukiska språk (uzbekiska, ujuguriska med det hemliga språket Eynu), 4 sibiriska språk (jakutiska, dolganiska, sibirisk tatariska, chakasiska, sjoriska, altajiska, tuviniska, ducha, djungar-tuviniska, gulujguriska, Fujü med flera), 5 tjuvasjiska, 6 khaladjiska.

Karta: Enver Karakoç

Turcias gränser. Det förbindande och särskiljande i turkfolkens utveckling

Översättning av Grenzen der Turcia. Verbindendes und Trennendes in der Entwicklung der Türkvölker. I: Ehrensvärd, Ulla (utg.) 1988. *Turcica et Orientalia. Studies in honour of Gunnar Jarring on his eightieth birthday 12th October 1987*. Stockholm: Swedish Research Institute in Istanbul. 51–61.

Turcia

Turcia är ingen stat, inget land, inget sammanhängande territorium. Men området för de turkisktalande i denna värld har den självklart också gränser på kartan: förbindande konturer, förvånansvärt utdragna, ofta lynnigt löpande men i varje fall ganska precis fastställbara.

Från Bosnien till Kinesiska havet, från Centralpersien till Norra ishavsområdet sträcker sig detta språkområde. Kärnan bildas av en lång central del som förlöper i tre huvuddelar: en smal, omfattande Centralasien, Nordpersien och Transkaukasien, den breda men sparsamt befolkade Västturkestan och slutligen, bortom Himmelsberget (T'ien-shan), Östturkestan.

Turkspråken

Av språk finns bl.a. turkietturkiska och azerbajdzjanska i den västra huvuddelen. I Västturkestan finner vi turkmeniska (i sydväst), uzbekiska (i kärnområdet), kirgiziska (vid östgränsen), kazakiska-karakalpakiska (i den nordliga stäppzonen) – och slutligen, i Östturkestan, nyujguriska. Detta är de åtta stora turkspråken i det geografiska medelområdet.

De turkestaniska stäpperna övergår gradvis i det sibiriska låglandet. Här finner vi, parallellt till det centrala området, en krans av dialekter